

KELEMEN LAJOS
Adyra Ady

Élni: mennyi állandóság az egyetlen emberélet számára. S tényleg, mennyi is? S olyan rettenetesen komoly dolog-e? – Élet, téged csak élni kellene! De hasztalan a szándék, ha minden pillanat nemcsak ígézet, ha fekete ígék gyözködnek: egy nemesebb élet reményében elértük a határokat. Egyik oldalon az egykedvűség és a steril mítoszok, tehát a gyehe-na, a másikon a lázadás.

S bárcsak mindez pusztán a lélek ügye lehetne!

A sors azonban szeret kereken dolgozni. Ha más-ban nem, legalább ebben nyílt és félreérthetetlen: kívül is körüljárja, megszorogatja az embert, hogy a test se kerülhesse el a szembesülést. Mondják, a szárazabb szív kevesebb vesződéssel járna. Hisz e rezge és sóvárgó készülék könnyen látszatokba téved.

Mondják... De nem mondják-e ugyanúgy, hogy ne ásítsunk szüntelen, s ne hagyjuk, hogy elvérte-lenedjenek a dolgok. Teremtsünk valamit – tessék: lombosítsuk ki lelkünket, mert állítólagos terem-tőerőnk vagy onnan ered, vagy sehonnan. Végül minden lélekké, azaz lírává fajul. Amelynek angyalarca, mivel nincs hozzá elég szeretet a vilá-gon, a hasonlóságban rajzolódik ki, vagyis már-már ideiglenesnek tartja magát. Érzés és lélek: az, ami – de ezt ma úgy lehet mondani: ha fenséges, bizarr is; ha egyenes, visszás is; ha lendületes, ernyedt is; ha fenséges, groteszk is.

Nincs ma tiszta érzet; de volt-e valaha is? Ha volt volna, vagy lenne is, a művészet úgyis összezavarná. Minthogy visszavezet az élethez. Ha élni: állandóság – voltaképp minék az állandósága is az egyetlen élet?

Sok mindent lehetne mondani, és természetesen az ellenkezőjét is. Az élet egyik legszítandóbb tűzmagva, a legnagyobb (ebből kifolyólag olykor-olykor a legjelentéktelenebbnek tűnő) ele-mentuma a lehetetlen. Néha úgy alakul, hogy a nagysággal szemben a hétköznapi kerül előnybe. De csak a magasrendű emel magasra.

„...ha a Lehetetlent nem tudtuk lebírni, / Volt egy szent szándékunk: gyönyörüket írni” – mondja Ady Endre a *Levél-féle Móricz Zsigmondhoz* című versében. Az ő elhatározásuk és küldetésük igazán ez volt. Adyé különösképp: a lehetetlent lebírni.

Ady a szólaló magyar összeg. Nyugatot tükréből visszafénylő keleti sejtelem. Egy személyiség nem annyira csiszolt, mint inkább roppant mélyre menő, paradoxonokra feszített önképe. S e képbe ráadásul rajzolatok további sora van belevéve. Egy korszaké, egy világé, hangulatoké, határtalan érzelmeké. Mindezek a részletek egy szakadatlanul dolgozó fantáziában, e fantázia különös titkainak dom-borképei alatt, egy egészen kivételes látásban próbálnak eggyé kapcsolódni. Ez mind Ady, aki nagyon is önmaga, és csak önmaga akar lenni, holott nemegyszer túlcsap önmagán, kissé csalárd-sága is magának, színésze is, dacos, büszke korrekora. Így: egy, így: ő.

Olyan szavak az övéi, melyeket senki meg nem előzhet, s amelyeket senki át nem kérhet, habár e szavakra a holnapból vetül a legtöbb fény. (A művelt és kevésbé művelt irigység csinál majd, izléstesztre hivatkozva, némi lármát és nem teljesen minőségi csetepatét, hogy kijebb tuszkolja a holnapból a hol-nap heroldját, aki persze nagy hipnotizőr, de ő az *ember az embertelenségben* is. Aztán csak föntebb áll az ellene torokpróbára összeállt kórusnál.)

A dolgok ismeretlen vonatkozásait és élő világitását a saját egyéniségében fürkésző Ady Endre nem tud, s bizonytalannal nem is akar elszakadni magától. E hatalmas terep vándoráé az életben: látomásos száguldás, földi botorkálás.

Hát hogyné: a Párizs-szomj és a nő-falás nélkül el sem képzelhető, ám ez így kevés, az élettől, a bortól, az Istentől, az ázsiai ösöktől megszállt európai entellektüelt kell látni. A ragaszkodást a rejtjel-mességhez, a célzásossághoz (a néha készakartan burkolt célzásossághoz), a láncolatnyi és le nem ejtett szimbólumsorozatokhoz, a zoltárossághoz, az eleve elrendeléshez, az Ady nevű szerephez. E szerepben s kívül e szerepen: mindenekelőtt a magyarságához hű. Ahogyan Babits mondja: Adynál „ez az első szál”.

Az ő magyarsága, az árnyalatok ezredik apró ízéig átértett magyarság – roskasztó súly, lelkiismeret-izgatás, akarat a különbre, repeső húség, és a nyomasztó lelki métermázsák mellett mindig egy darabka szerelmes remény is. Súly és szárny együttesében van teremtve az ő attitűdje. Egész nyelvi képzelete ezen az alapon nevelődött. A nem: nem. Nincs benne igenlés. Viszont az igen igent jelent. Dac erre, dac arra. „Míg nem jöttem, koldu-sok voltak, / Még sírni sem sírhattak szépen. / Én siratom magam s a népem”.

Az író kiáradásai: lázadások lázadásra, de azért istene a nüansz is, a finom átmeneteken lépcsőző tónus. Életrajongása kivételes. A föltámadás szomorúságáról ír. Másrésztől hatalmas, és amint majd kiderül, egyáltalán nem csalóka szomorúságon épülő etikája ez: legyen erőd megtörni a nihilizmust! Légy dekadens, de közben erődítsd magad, nagy-lelkűen, fényűző kedéllyel. Íme, egy törvényféle, amit jórészt Ady csinált, s amit Ady kész megszoszorozni.

Míg a szecesszió, az a csodálatos szecesszió, vonalaival és színeivel az újhódás reményét keresve, vonásaiban egyre több kanyart vesz, színeiben egyre tobzódóbb, éjszakai hercegétől hirtelen világosságot nyer. A költő Ady: egység. Az első betűjétől az utolsóig voltaképpen ugyanazt az egy művet írja. „Csodálatos, képes rettenetek / Szent zavaros kora, íme, szakadt rám. / Ülnek bennem viziók és valók / Szerelmesen, fájón összetapadván / Hogy minden: ugyanegy legyen.”

Ugyanegy legyen! – hogy honnan és miért esett rabjául, honnantól és miért lehetett ura az egységnek, az erről szóló predesztinációt prózában is fölvezeti: segítségére menni a kornak, segítségére menni a művészetnek csak mély töprengéssel érdemes. És most kodifikáltatik Ady-szerűen, hogy nincs képzet, se egyetlen lelki villanás, amelyet megérné veszni hagyni. A valóság: utolsó ízéig jelentős. „...érték, sőt kincs a gondolkodás, akkor komolyabban kell számolni vele, mint a vese eredményeivel. Ha az embert a tudata teszi emberré és magáévá, akkor minden tudat és gondolat: valóság.” Ahányszor akad, aki osztja, hogy az anyaghitűek csonkított emberek, s a mindeneket átérző, titokéhes Ady a teljesebb ember, mindannyiszor újra és újra megszületik egy magyar metafizika.

Máskülönben Adynak, már csak azon okból kifolyólag is, hogy ő úgyszólván a magyarság bioregulációs tényezője, mindig ideje van. Nincs-e például bizonyos élettani zöngé, sőt a boldog békeidők hunytán akár közösségre kiterjedő prófécia a mozdulatlan nép oly sokszori kárhoztatásában? „Ma is itt ül lomhán, petyhüdtén, / Fejét, jussát, szívet kobozzák / S ha néhányan nem kiáltoznánk, / Azt se tudná, hogy őt pofozzák.” Nem arra akart-e minduntalan figyelmeztetni, hogy a mélaság páncélja alatt ernyedő testből vészesen szökik az élet? S amikor népek, nemzetiségek egyre határozottabb önérzettel bolygatják a kérdést – s meglehet,

nem ok nélkül –, hogy hol húzódnak limeseik, a magyar nép legdrámaibb (s a keserves mondatok zugaiban mégis reményt rejtő) hangja, méltó szinten, kié volt, ha nem Adyé?

Csupán ezen az alapon is ideje van. Pedig hol van innen, a történelmi prófécia szóba foglalásának komor kötelességétől, a mámorok lent élő, az alsó élet éji központjait oly szorgosan, huszonnégy óránként revoltáló bohém. A magatartás lovagja, s a csöppet sem halvány *cumanus*, a vad. Az utánozhatatlan gesztusú, kihívó és élethabzsoló fiú. Vagy inkább: Fiú, mert név ez, a Kovács vendéglő tulajdonosa ragasztotta Adyra. Milyennek is látja a kocsmafronton Krúdy? „mi gazdagok, mi szellelbélelt, faágon való himbálózásra ítélt milliomosok tovább maradhattunk úgy a Hollónál, mint a Holló után következő csárdában, ahová Ő mindig olyan szerényen és bizonyos izgatottsággal lépett be, mint az úriházba a betlehemes fiú, akinek majd a verset el kell mondanani.” Aki, ha fel-feljött, mint úr jött fel. S akinek kézmozdulata, nézése hol egy törekeny, fehervállú és pompás csípőjű hölgynek címzett hódolat, hol meg harsány és groteszk ornamentals a *Három Holló* hagyma- és borszagú levegőjére rajzolva. Ez volt az igazi Ady – jegyzi meg Krúdy Gyula. Az irodalmi barátait és ellenfeleit gyakorta csípdeső és megmaró, gögbe, lenézésbe burkolózott vidékfi. Amúgy: a *Nyugat* főmunkatársa, színre finom, Párizs-járt, elegáns férfiú. Végtelen lévén: egy útja volt, de sosem csak egy ág, noha voltaképp mellékes, hogy éppen hol látjuk: a kedves, mákonyos, szerencsétlen éjjeli Vénuszok illatfelhőjében, vagy a Vészi lányok udvarias társaságában, amint decens úrifíú gyanánt zsúrozik.

Nem üres külső epizódokról van itt szó. Ady élmények utáni éhe rendkívüli, saját és közössége múltja is így halmozódik fel benne, aggódalmasan ragaszkodik a múltjához. Egy helyütt rátartian vágja oda, hogy más a lova, a vére, az álma, de erkölcsi emlékezetét hangoztatva mégis az a meggyőződése, hogy a magyart „Ős Napkelet olyannak álmodta, / Amilyen én vagyok”. Meglepő-e, hogy akinek egész lelke, gondolkodása a lelkiismeretesség, az ön- és közismeret keserves vizsgája, és hamar gyullad, az feszültségei, fájdalmai oldásául a testi-lelki mámor és lehetőség minden módját ki akarja élni. Nem a kiválasztottakat övező magány zárfalán kopog a nagy óhajlás? – „Szeretném, hogyha szeretnének”.

Kívánta továbbá a mindenáron való áldozást az életvágynak. Kívánta, hogy okos legyen, tapasztalt, de káprázatos színelegy is. És hát egy kis szenvelgés is velejárt, s hogyan remélte volna, hogy élet-felfogása marja a nyárspolgár ízlését. Ez volt az igazi Ady – talán Krúdy mondhat ilyesfélét, és belejegyzetelhet a sors írásába, ám Ady Endrének máig hurcolnia muszáj, hogy (a róla mondott találó, fenéges és felesleges szavak hegyén-hátán) kicsoda is valójában?

Ennek egyedüli megmondhatója ő, versei és prózája. De túlbecsülhetetlen alapigazság, amit Babits említ róla: szerves kémiai vizsgálathoz hasonló valamennyi Ady-elemzés, „valami mindig érthetetlen és rekonstruálhatatlan marad.”

Ady időfölötti és időszerű. A maga azonkori idejéből nem egy erő, nem egy ethosz, nem a történelem átérzése, nem pillanatnyi érzelme, vagy egy hirtelen benyomás lódította az örökkévaló dolgokig. Hanem erők, hatások együtt, egybefonódva valami nevezhetetlen sugallattal és készlettel, az alkat rejtelveivel. Egy vallása melletti másik vallás, mely benső élete összetettségét, előkelőségét, előrelátását, ösztönértését illetően a legőszintébb hívóvé teszi. És a lélek kicsoda eposza ez! A Heltai-Makai-féle ifjú irodalmi imitátor mintegy onnan-túli érintésre egyszer csak megérik. Soha többé le nem dobhatja hitét, hogy ő az új, ő a hivatott, ő kapott megbízást fájának korholására és felemelésére, az emberi ösztönvilág mélyeinek megszólaltatására, egyáltalán a versben való vakmerésre. Hivatott, új és komplikált. Egy meggondolt és ösztönös mítosz. Ha ilyen összetett, ezért megfejthetetlen.

Természetes, hogy verseinek egyik újabb porondján is titok marad Adyból mindaz, ami titok. Igaz, a Nap Kiadónál megjelent *Az eltévedt lovas* nem annyira megfejteni, mint inkább megmutatni akarja Adyt. A *Költők a Költőről* sorozat Ady Endrére eső része azonban egy kicsit olyan, mint a Himalája levelezőlapon: rápillanthatunk a méltóságteljes természetesi jelenség vonalaira, egy kevés beleérzéssel tisztába jövünk vele, hogy valami roppant képződményről van szó, de a zsebkönyvnyi méret Ady Endréről kevés. Igen, a belőle „Betűt, vonalt, színt és hitet kiváltott”, méghozzá becsülettel kiváltott, kilenc művész egyike, Kodolányi Gyula szóba is hozza: „Írjunk Ady legszebb öt verséről. Először is tehát: válogassuk ki őket, a legszebb ötöt... Senki sem gondolhatja komolyan, hogy ez a feladat

elvégezhető.” Ady: mint *egészt* reprezentálni akaró törekvés, s az ő eleve elrendelt *omni-poézise* hol bontható meg? Bárhol? S az már így is, úgy is a mindentakarást példázza; vagy akárhol bontják, rögtön a hegycsúcsig reped? A kilenc művészember a személyenként öt-öt mű voksával negyvenöt verset hozhatott volna *Az eltévedt lovas* fedele alá, de nem annyit hozott, ugyanis némelyikük csomagjából ugyanaz a vers került elő. Például a címadó költemény Ágh István, Ferencz Győző, Lator László, Szepesi Attila és Tóth Erzsébet számára is az egyik legtehetségesebb. De a *Krisztuskereszt az erdőn*, *A tűz márciusa* s az *Új s új lovat* című verseket sem egyedüli szimpátia emelte ki; így végre harminchat vers sorakozik a kötetben. Abból a megvilágításból, amiben *Az eltévedt lovas* Ady adja, az is kiderül: a megfejtés és a megértés nem egészen ugyanaz, s nem kell, hogy az legyen. Ellenben láthatni egy keveset a teljesből: szellemi örömmel ez majdhogynem teljes. S tényleg szellem lakozik a válogatást indokoló kisesszéekben. A kilenc alkalmi Ady-menedzser közül nem az egyiknek külön kijáró főhajtás – ámbár a precíz észrevételt elvégre illik megtisztelni: mert csakugyan nem tartozik-e szorosan Ady fájdalmas magyarságához az, amiről Csoóri Sándor beszél? „...látomásaiból azért teremtett egy költői Magyarországot magának, hogy minden rezzenésre, vércsurranásra, fájdalomra azonnal fölkapassa a fejét. (...) Csodavárásnak is nevezhetnénk ezt az emberi tulajdonságot, de ne legyintsünk olyan könnyedén rá, mert Ady nem kívülről várta a csodákat, hanem belülről, saját magától.” Más szinten érdekes Lukács Sándor: ő külön kis fejezetekben indokolja választását. Az öt kis fejezet lírai aromája, elvonatkoztatásai rögtön elárulják: költő tekint föl itt költőre. Papp Zoltán egyszerűbb és szerényebb keret. Ágh Istvánéhoz hasonlóan, Papp sorait is a személyesség emeli; az, hogy Ady életrajzilag fontos az ő számára, nem az egyik legméltóbb formája-e a nagyság előtti hódolatnak?

A sorozatszerkesztő Sebestyén Ilonáé és versajánló csapatáé: bravúr. Legfőképp azért, mert aki olvasni fogja e válogatást, hamar rájön, hogy az Ady lírájára évtizedek teltével aggatott, ügylehet, mára unt jelzők mért is koptak el. Hogyne rongyolódott volna a folytonos használatban, ha egyszer találóak voltak. Most a költő csaknem minden úgynevezett örök jelzője alá odaáll egy-egy

jellemző vers. A legtermékenyebb évtized, a kiérett lírikus beszél; az egyéni motívumok, a formai fejlődés, az egyre újhódó merészségek, a helytálló mondanivaló. Beszél egy művészi szenzáció és egy világkatasztrófa keserves tanúja. Úgyhogy a stílárius izgatottságtól a tartalmi fontossáig, a kevés vers révén is egyre-másra jönnek az olvasó élvezetére a karakteres Ady-ízek.

Hanem két nagy entitás nyomatékosságának hiánya mégis szembetűnő. Az egyik az a jellegzetesség, hogy a saját fazonra teremtett modernségét Ady történelmi távolságokra nyíló fogalmakkal fejezi ki. Szavai: idők eszmélkedése. E különös modernsége terelni az olvasói figyelmet: minden válogatás komoly erénye lehet. Észreveszi ezt a közönség a hivatásosok nyomatékának híján is?

Nem véletlen, hogy Ady egy külön publicisztikában (*Szavak a patvarban*) bravúrosan bányászik és válogat múltak (feledésbe hullajtott, egyébként hangulatos fogalmazási fordulatok) lexikográfiájában. Érvénye ily módon is a művészet lényegébe bocsátkozik: amit és ahogyan mond, az némely vonatkozásokban egyszerre időszerű és időtlen. Előző életek és történelmi korszakok évgyűrűit senki nem fűzi egybe olyan tömören, mint ő. Új igények és új hatások mögött kibén radikálisabb a hagyomány, mint Adyban? Zavarba ejtően csodálatos az a hídon-állás, ahogy az újdonság komplikált kultúráját a régiségen állítja talpra. Ha csak *Az eltévedt lovas* verseit nézzük, e művek szóhasználatát illetően is a mementó micsoda fogalomtára, történelmi messzeségeket időző kifejezés-készlet dolgozik alá a modernségnek! *Bíbor-palást, Krisztus-kereszt, Hunnia, lidérc, Sárkány-sír, Árpád hazájában jaj, Herold-csizma, Ó-Babylon, Jehova, turk horda, Pontius, krózsusság, farizeusok*. Szakadatlan vonuló és bőven szaporítható képsor, amely a megsejtett intuíciót, az átélt pillanatot, a megragadott szimbólumot időközön átívelő fogalmak valóságdarabkáin át is azonnal az örökkévalóságba próbálja átfordítani. Időszerűnek és időtlennek ez a szóalkalmazásban is megmutatkozó egyöntetűsége hullámszik Adyban.

Akiről nem igaz, hogy nincs humora. Ez az a másik tulajdonság, amelyről például Tóth Erzsébet oly ellentmondást nem tűrően nyilatkozik *Az eltévedt lovas* egyik bekezdésében, de téved. Ugyanúgy, mint ma, se zendülő, rebellis, se napok túlélője nem lehet

az ember, ha megadott neki az érzékenység kiváltsága, de csakis a humorérzék elvonásával. Ady publicisztikájában alig-alig akad egy oldal, amely nélkülözne a szatírárt, a gúnyt, a malíciát, a metsző nyelvezetet. Jó: nem a szalonkabaré humora ez, de igenis irónia, indulatos kikacagása a valóságnak. Gazdag, viszont jobbára ismeretlen novellisztikája ide-oda hordja az olvasót a meghatódás és a nevet-hetnék között. Még töredékben maradt drámakísérletében is ott bujkál az előtörni akaró fekete humor. Nem beszélve számos jelentős költeményéről; a keserűség és a bizarrság, a fölény gúnykacaja nem sejjik-e föl az *Elbocsátó, szép üzenetből?* Nem valami megveszekedetten groteszk, egyoldalú terefere-e *A ló kérdez?* De tessék: alanyi módon is enged sorsa feszültségén: „Így épít a Sors hős életeket / S velük, jaj, bölcsen tréfálgozik: / Ne nőjjetek, fák, az egekig / S szívek magasra. // Tudtam a tréfát, azért mentem bele / S áldom a sorsot: velem tréfálgozott...” (*Az egyedüliség vigasza*). Ki tudja, hogy a szabadabb irodalmi légkör engedte-e meg vagy a hebehurgyaság, de mindenesetre egy humortalan *adyságból* nehezen futotta volna olyasféle élcekre, mint amikor Endre úr például hirtelen azt írta, hogy Shakespeare egy jó helyen és jó időben született Prém József. Humor ez a javából, még ha a szerzőjét mit sem zavarja, hogy innen és túl a viccen, máskor mélyen fejet hajt Shakespeare előtt.

Mikor a humoráról beszélünk, szó sincs arról, hogy Ady a cinizmusé lenne, ennél kegyetlenebb horderő az övé, akit (egyfajta különös állandóságban tartva) kétségtelenül a végzet instruál – fatalista, akinél ez az attitűd, ha úgy adódik, óhajt, vágyat éppoly megúsztatlanul szimbolikussá emel, mint a test egy történést. Szimbólumai abban nyerik értelmüket, hogy képesek kifejeződni egy élet által. Az eredeti szabály értelmében pontosan ennyi az ára szóba öntésüknek: egy élet. „Most már azért is egész magyarságunkkal s erőnkkel meg fogjuk és életben fogjuk magunkat tartani” – írja a *Levél Móricz Zsigmondhoz* című rövidprójában.

Íme, a kivételes életek ösvénye. Ha Ady Endre volt is eltévedt lovas, úgy kell őt állandóságában elképzelnünk, hogy ezen az ösvényen hazafelé tart. De persze utazása is szakasztott olyan, akár a művészete. Nemcsak nagyszerű, sokértelmű is. Igazán szinte tartózkodás annyit mondani róla, hogy Ady csak Adyval mérhető.